MAHALLALARDA HUQUQBUZARLIKLARNING BARVAQT PROFILAKTIKASINI TASHKIL ETISHNING TASHKILIY-HUQUQIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldashev Sherali Nuralievich,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Jamoat xavfsizligini ta’minlash kafedrasi dotsenti, y.f.b.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Maqolada mahallalarda huquqbuzarliklarning barvaqt profilaktikasini tashkil etishning nazariy, normativ-huquqiy va institutsional asoslari tadqiq etiladi. Mahalla darajasida xavf omillarini aniqlash, profilaktika inspektori va mahalla yettiligi o‘rtasidagi hamkorlikni tashkil qilish, muammolarga manzilli ta’sir ko‘rsatish hamda natijadorlikni baholash mexanizmlari tahlil qilinadi. Milliy qonunchilik va xalqaro profilaktika standartlarini qiyosiy o‘rganish asosida vakolatlarni muvofiqlashtirish, ma’lumotlar bilan ishlashning qonuniy tartibini mustahkamlash va profilaktik choralar samaradorligini o‘lchashga oid mualliflik takliflari ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: huquqbuzarliklar profilaktikasi, barvaqt profilaktika, mahalla, mahalla yettiligi, profilaktika inspektori, kriminogen xavf, idoralararo hamkorlik, viktimologik profilaktika.

Аннотация: В статье исследуются теоретические, нормативно-правовые и институциональные основы организации ранней профилактики правонарушений на уровне махалли. Анализируются механизмы выявления факторов риска, взаимодействия инспектора профилактики с «махаллинской семёркой», адресного устранения причин правонарушений и оценки результатов профилактической работы. На основе сравнительного анализа национального законодательства и международных подходов предлагаются меры по согласованию полномочий, правомерному обмену данными и совершенствованию критериев эффективности.

Ключевые слова: профилактика правонарушений, ранняя профилактика, махалля, махаллинская семёрка, инспектор профилактики, криминогенный риск, межведомственное взаимодействие.

Abstract: This article examines the theoretical, legal and institutional foundations of early offence prevention at the mahalla (neighbourhood) level. It analyses the identification of risk factors, cooperation between prevention inspectors and local community actors, targeted interventions and performance assessment. Drawing on national legislation and international crime-prevention guidance, the article proposes improvements in interagency coordination, lawful information management and outcome-based evaluation.

Keywords: offence prevention, early intervention, mahalla, community policing, prevention inspector, criminogenic risk, interagency cooperation, victimological prevention.

Huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olish masalasi jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u sodir etilgan qilmishga munosabat bildirishdan ko‘ra oldinroq bosqichda xavf manbalariga ta’sir ko‘rsatishni nazarda tutadi. Mahalla esa fuqarolarning kundalik turmush sharoiti, oilaviy munosabatlari, bandlik holati va jamoat joylaridagi xavfsizlik muammolari bir nuqtada kesishadigan ijtimoiy-hududiy makondir. Shu sababli mahalla darajasida xavf omillarini erta ko‘rish, ularni huquqiy mezonlar asosida baholash va vakolatli subyektlar tomonidan bartaraf etish profilaktikaning natijadorligini belgilovchi muhim shart hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonunida profilaktikaning huquqiy, ijtimoiy, tashkiliy va boshqa chora-tadbirlari tizimi belgilangan. Qonun umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik profilaktika o‘rtasidagi konseptual bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Mazkur tuzilma mahalladagi muammolarga ham tabaqalashtirilgan yondashishni talab etadi.[1]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qarori esa mahallalarda xavfsiz muhit yaratish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish va kriminogen vaziyatni barqarorlashtirish masalalarini manzilli chora-tadbirlar bilan bog‘laydi. Unda mas’ul tashkilotlar faoliyatini baholash, texnik vositalardan foydalanish va hududlarning muammolarini inobatga olishga alohida urg‘u berilgan. Ayni paytda mazkur chora-tadbirlarning huquqiy kafolatlar va ma’lumotlar maxfiyligi bilan uyg‘unligi mustaqil ilmiy tahlilni talab etadi.[2]

Tadqiqotning maqsadi mahallalarda barvaqt profilaktika subyektlari faoliyatini tashkiliy-huquqiy jihatdan baholash hamda qonuniylik, manzillilik va natijadorlik tamoyillariga tayangan takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Metodologik asosni tizimli tahlil, normativ-huquqiy tahlil, qiyosiy-huquqiy usul, institutsional yondashuv va muammoli vaziyatlarni modellashtirish tashkil etadi. Tadqiqot mavjud rasmiy statistik ma’lumotlar bo‘yicha mustaqil empirik tekshiruv o‘tkazishni da’vo qilmaydi; takliflar huquqiy va tashkiliy model sifatida asoslanadi.

Profilaktika tushunchasining mohiyatini aniqlashda uning obyekti, boshlanish vaqti hamda amalga oshirish vositalarini farqlash lozim. Huquqbuzarlikka munosabatning reaktiv modeli qilmish sodir etilganidan keyin ishga tushadi; barvaqt

[1] O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni, 3–4-moddalar. https://lex.uz/uz/acts/-2387357

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qarori. https://lex.uz/uz/acts/-7330260

profilaktika esa huquqbuzarlikni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan omillarni oldindan aniqlab, qonun doirasida yumshatishga intiladi. Mazkur modelda xavf omili mavjudligining o‘zi shaxsni huquqbuzar deb hisoblash uchun asos emas. Profilaktik faoliyat aynan shu nozik farqni inobatga olgan taqdirdagina inson huquqlari bilan moslashadi.

Ilmiy nuqtayi nazardan barvaqt profilaktika uch sathga ajratilishi mumkin: birinchisi — umumiy ijtimoiy muhitdagi xavf omillarini kamaytirish; ikkinchisi — aniq hudud yoki vaziyatga xos xavfni pasaytirish; uchinchisi — qonunchilikda nazarda tutilgan asoslar mavjud bo‘lganda shaxsga nisbatan yakka tartibda chora ko‘rish. Bu tasnif normativ qonunchilikdagi profilaktika turlarini almashtirmaydi, balki mahallada chora-tadbirlarni rejalashtirish uchun analitik usul sifatida taklif etiladi.

Masalan, ko‘cha yoritilmasligi, qarovsiz hududlar, nizoli turarjoy muhiti va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishning cheklanganligi xavfsizlik holatiga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlarda faqat fuqarolar bilan tushuntirish ishlarini o‘tkazish yetarli bo‘lmaydi: muammoni keltirib chiqargan infratuzilmaviy yoki ijtimoiy sabab bartaraf etilmasa, xavf qayta yuzaga kelishi ehtimoli saqlanib qoladi. Demak, profilaktik ta’sir chorasi sababga mos, huquqiy jihatdan asoslangan va natijasi kuzatiladigan bo‘lishi zarur.

UNODC tomonidan nashr etilgan jinoyatchilik profilaktikasi bo‘yicha qo‘llanmada oldini olishning samarali siyosati hamkorlik, bilimga asoslangan rejalashtirish va muntazam baholash bilan bog‘liqligi ko‘rsatiladi. Mazkur yondashuv mahallalarda profilaktik ishni alohida uchrashuvlar yig‘indisidan kompleks boshqaruv jarayoniga aylantirish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir.[3]

Mazkur fikrlardan kelib chiqib, barvaqt profilaktikaning amaliy mazmunini “xavfni aniqlash — huquqiy baholash — mas’ul subyektni belgilash — manzilli chorani amalga oshirish — qayta baholash” sikli orqali ifodalash mumkin. Siklning har bir bosqichida aniq maqsad, ijrochi, muddat va nazorat mezoni bo‘lishi lozim. Ularning birortasi mavjud bo‘lmasa, bajarilgan faoliyatni natijaga bog‘lash qiyinlashadi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining normativ bazasini bir nechta o‘zaro bog‘liq qatlam tashkil etadi. Birinchi qatlam — shaxsning huquqlari, erkinliklari, daxlsizligi va tengligini kafolatlovchi konstitutsiyaviy qoidalar. Ikkinchi qatlam — profilaktikaning subyektlari, shakllari va asoslarini belgilaydigan qonunchilik. Uchinchi qatlam — jamoat xavfsizligi hamda mahallalarda profilaktik ishni tashkil qilishning strategik va tashkiliy mexanizmlarini mustahkamlaydigan normativ

[3] United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. New York: United Nations, 2010. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/10-52410_Guidelines_eBook.pdf

hujjatlar. Ushbu qatlamlar birgalikda qo‘llanmasa, tezkorlik va qonuniylik o‘rtasida nomutanosiblik yuzaga kelishi mumkin.[4]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘RQ-371-sonli Qonuni profilaktik faoliyatning maqsadini faqat huquqbuzarliklarning sonini qisqartirishga bog‘lab qo‘ymaydi. Shaxsning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, huquqbuzarlik sabablarini aniqlash hamda jabrlanuvchilarni qo‘llab-quvvatlash ham mazkur tizimning zarur tarkibiy qismlaridir. Shu bois amaliy faoliyatni faqat aniqlangan hodisalar soni bilan baholash profilaktikaning ijtimoiy vazifasini yetarli aks ettirmaydi.[5]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi” jamoat xavfsizligi sohasidagi davlat siyosatini yaxlit yondashuv asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Konsepsiya nuqtayi nazaridan mahalladagi profilaktika faqat ichki ishlar organining tor vazifasi emas, balki aholining xavfsiz turmush sharoitini shakllantirishga xizmat qiladigan muvofiqlashtirilgan faoliyatdir.[6]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yildagi PQ-1-sonli qarorida mahallalardagi kriminogen vaziyatga mos manzilli chora-tadbirlar hamda xavfsiz ko‘cha va xavfsiz uy kabi tashkiliy-texnik yechimlar nazarda tutilgan. Biroq kameralar, monitoring vositalari va axborot almashinuvi joriy etilayotgan sharoitda shaxsiy hayot daxlsizligi, ma’lumotlarni maqsadli qayta ishlash hamda vakolatlarning chegarasini aniqlash muhim. Texnik imkoniyat huquqiy vakolatning o‘rnini bosa olmaydi.

Normativ-huquqiy tartibga solishning yana bir jihati shundaki, mahalla fuqarolar yig‘ini va mahalladagi turli mas’ul shaxslarning vazifalarini ichki ishlar organlari xodimlarining protsessual vakolatlari bilan aynanlashtirib bo‘lmaydi. Hamkorlik axborot yetkazish, muammolarni aniqlash, ijtimoiy yordam ko‘rsatish, murojaatni tegishli organlarga yo‘naltirish kabi qonuniy mexanizmlar orqali qurilishi kerak. Majburlovga oid harakatlar esa faqat tegishli huquqiy asos va vakolat doirasida amalga oshirilishi mumkin.[7]

Mahalla darajasidagi profilaktikaning samaradorligi ko‘p jihatdan subyektlarning o‘zaro hamkorligi qanday yo‘lga qo‘yilganiga bog‘liq. Profilaktika inspektori huquqiy xavflarni aniqlash, qonuniy profilaktik chora ko‘rish va tegishli holatlarni vakolat doirasida rasmiylashtirishga mas’ul bo‘lgan mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi. Mahalla yettiligining boshqa a’zolari esa o‘z funksional vazifalariga muvofiq bandlik,

[4]O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi tahrir), shaxs huquq va erkinliklari kafolatlariga oid normalar. https://lex.uz/docs/-6445145

[5] O‘RQ-371-son Qonun, 4-modda. https://lex.uz/uz/acts/-2387357

[6] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son Farmoni, 1-ilova — Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi. https://lex.uz/docs/-5749291

[7]O‘zbekiston Respublikasining 2013-yil 22-apreldagi O‘RQ-350-son Qonuni bilan yangi tahrirda tasdiqlangan «Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida»gi Qonun. https://lex.uz/docs/-2156899

yoshlar, xotin-qizlar va ijtimoiy masalalardagi muammolarni hal etish orqali xavf omillarini kamaytirishga hissa qo‘shishi mumkin.[8]

Hamkorlikning bosh muammosi bir vazifa yuzasidan bir necha ijrochi qayd etilganiga qaramay, yakuniy natijaga kim javob berishi aniq belgilanmagan holatlarda ko‘rinadi. Masalan, nizoli oilada vaziyatni yumshatish uchun huquqiy tushuntirish, psixologik maslahat, ijtimoiy yordam va qonunda nazarda tutilgan himoya choralari zarur bo‘lishi mumkin. Agar bular yagona vaziyat rejasiga birlashtirilmasa, uchrashuvlar soni oshgani bilan muammo yechimi kechikadi.

Shu munosabat bilan “bir muammo — mas’ul koordinator — birlashtirilgan chora-tadbirlar rejasi” tashkiliy modeli taklif etiladi. Koordinator vakolatli subyektlar o‘rtasidagi ishni kelishtiradi, lekin ularning qonunda belgilangan mustaqil vakolatlarini o‘zlashtirmaydi. Rejada muammo tavsifi, qonuniy asos, mas’ullar, zarur yordam turi, nazorat muddati va muammoning bartaraf etilganini tasdiqlovchi ko‘rsatkichlar alohida qayd etiladi.

Bunda “hamkorlik” va “axborotdan cheksiz foydalanish” tushunchalari o‘rtasida qat’iy chegara saqlanishi lozim. Har bir ishtirokchiga faqat o‘z vazifasini bajarish uchun zarur bo‘lgan va qonuniy ravishda taqdim etilishi mumkin bo‘lgan ma’lumotlargina yetkazilishi kerak. Shaxsning sog‘lig‘i, oilaviy munosabatlari yoki boshqa nozik holatlari haqidagi ma’lumotlarni keraksiz ravishda keng tarqatish profilaktikaning maqsadiga zid bo‘lishi mumkin.[9]

Institutsional muvofiqlashtirish faqat muntazam yig‘ilishlar o‘tkazish bilan cheklanmasligi lozim. Muhokamada ko‘tarilgan har bir masala bo‘yicha natijaga yo‘naltirilgan qaror qabul qilish, uning ijrosini tekshirish va samarasiz chorani qayta ko‘rib chiqish zarur. Aks holda yig‘ilish bayonnomasi amaliy vaziyatdagi o‘zgarishlarni ko‘rsatmaydigan formal hujjatga aylanish xavfi mavjud.

Kriminogen xavf deganda muayyan hudud, vaqt, vaziyat yoki ijtimoiy sharoitda huquqbuzarlik sodir etilishi ehtimolini oshirishi mumkin bo‘lgan omillar majmui tushuniladi. Uni baholashda sodir etilgan voqealarni qayd etish bilan cheklanmasdan, ularning hududiy joylashuvi, takrorlanish davriyligi, sodir bo‘lish sharoiti va fuqarolarning xavfsizlikka oid murojaatlarini kompleks o‘rganish muhim. Biroq statistik bog‘liqlik sabab-oqibat munosabatining o‘zi emas; shuning uchun har bir xulosa mutaxassis tomonidan tekshirilishi zarur.

Masalan, ma’lum ko‘chada tungi paytda mulkka qarshi tajovuzlarning takrorlanishi aniqlansa, profilaktik yechim sifatida faqat nazoratni kuchaytirish emas, balki yoritish tizimi, kuzatuv nuqtalari, ko‘rinish burchaklari va aholining murojaat

[8]O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-2387357

[9]O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son «Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida»gi Qonuni, 5, 12–14-moddalar. https://lex.uz/docs/-4396419

kanallarini ham ko‘rib chiqish talab etiladi. Xavf tug‘dirayotgan joyning texnik holati yaxshilansa, huquqbuzarlikni amalga oshirish imkoniyati qisqarishi mumkin. Bu xulosa har bir mahallada amaliy o‘lchash va solishtirish orqali tekshirilishi lozim.

Boshqa vaziyatda esa xavf omili infratuzilmada emas, balki uzoq davom etayotgan oilaviy yoki qo‘shnichilik nizosida namoyon bo‘lishi mumkin. Bunday holatda ogohlantiruvchi suhbat muhim bo‘lsa-da, zarur hollarda mediatorlik, ijtimoiy va psixologik yordam, huquqiy maslahat, vakolatli organga murojaatni yo‘naltirish kabi qonuniy choralar uyg‘unlashtiriladi. Har bir chorani qo‘llashda shaxsning huquq va erkinliklari, xavfsizligi hamda rozilik talab etiladigan holatlar inobatga olinadi.

Xavfni baholashda “shaxsning ijtimoiy maqomi — xavflilik belgisi” degan soddalashtirilgan fikrdan voz kechish talab qilinadi. Ishsiz yoki kam daromadli bo‘lish, yosh yoki oilaviy ahvolning o‘zi huquqbuzarlik sodir etishga moyillikni isbotlamaydi. Mazkur belgilar yordam ehtiyojini ko‘rsatishi mumkin, ammo huquqni cheklash uchun mustaqil asos bo‘lolmaydi. Profilaktik chora aniq xatti-harakat, qonuniy asos va individual vaziyat tahliliga tayangan holda tanlanishi kerak.

Muallif fikricha, mahalla kesimida xavf tahlilini uch alohida yo‘nalishda yuritish maqsadga muvofiq: hududiy xavf xaritasi, ijtimoiy muammolar xaritasi va yordam ko‘rsatish resurslari xaritasi. Ularning birinchisi xavfsizlikdagi muammoli hududlarni, ikkinchisi muammoning ijtimoiy sabablarini, uchinchisi esa ularni bartaraf etishda ishtirok etishi mumkin bo‘lgan xizmatlarni ko‘rsatadi. Bunday ajratish turli masalalarni birgina huquqni muhofaza qilish chorasi bilan hal qilish urinishining oldini oladi.

Xalqaro amaliyotda mahalliy darajadagi huquqbuzarliklar profilaktikasi jamoatchilik bilan hamkorlik, muammoga yo‘naltirilgan politsiya faoliyati va vaziyatga asoslangan profilaktika kabi yondashuvlar bilan tavsiflanadi. Ularning umumiy jihati xavfsizlikni faqat patrullash yoki huquqbuzarni aniqlash bilan cheklamasdan, mahalliy muammolarning tarkibiy sabablarini tahlil qilishga intilishidir. Mazkur yondashuvlarni milliy tizimga mexanik ko‘chirish emas, balki mahalla institutining huquqiy maqomi va amaldagi vakolatlari bilan muvofiqlashtirish lozim.

UNODC tavsiyalarida davlat organlari, mahalliy boshqaruv, fuqarolik jamiyati va xususiy sektorning o‘zaro hamkorligi barqaror profilaktika siyosatining muhim sharti sifatida bayon etiladi. Mahalliy sharoitda ham xavfsizlik muammosiga mas’ul yagona subyektni tayinlash boshqa idoralarning ishtirokini bekor qilmasligi, aksincha, ularning sa’y-harakatlarini aniq natijaga yo‘naltirishi zarur.[10]

[10] UNODC. Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. New York, 2010, hamkorlik va mahalliy darajadagi profilaktikaga oid bo‘limlar. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/10-52410_Guidelines_eBook.pdf

Muammoga yo‘naltirilgan model doirasida vaziyat to‘g‘risidagi ma’lumotlar yig‘iladi, omillar tahlil qilinadi, mos chora tanlanadi va natija qayta baholanadi. Mahallaga tatbiq etilganda bu yondashuvning afzalligi shundaki, turli yo‘nalishdagi muammolar bitta ko‘rsatkich — ro‘yxatga olingan hodisalar soni — orqali baholanmaydi. Masalan, maktab atrofi xavfsizligi bo‘yicha chora bolalar xavfsiz harakatlanishi bilan, ko‘cha yoritilishi bo‘yicha chora esa tungi xavfli nuqtalarning kamayishi bilan tekshirilishi mumkin.

Xorijiy tajribadan chiqariladigan asosiy metodologik saboq mahalliy organlarga ko‘proq ma’lumot to‘plash huquqini berish emas, balki mavjud vakolatlar doirasida samarali qaror qabul qilish imkonini oshirishdir. Shaffoflik, shikoyat mexanizmi va mustaqil nazorat profilaktik jarayonning ishonchliligini ta’minlaydi. Fuqarolar bilan ishonchli muloqot o‘rnatilmasa, eng zamonaviy texnik vosita ham xavfsizlikning barqarorligini kafolatlamaydi.

O‘rganilgan qonunchilik va tashkiliy yondashuvlar asosida mahallalarda barvaqt profilaktikani rivojlantirishga doir bir necha muammoli nuqtalarni ilmiy muhokama predmeti sifatida ajratish mumkin. Birinchidan, profilaktik faoliyat natijasini tadbir soni bilan tenglashtirish xavfi mavjud. Ikkinchidan, murakkab vaziyatga turli subyektlarning parallel aralashuvi choralar bir-birini takrorlashiga olib kelishi mumkin. Uchinchidan, muayyan xatarni baholashda turli ma’lumotlarning sifati, dolzarbligi va qonuniy olinishi bir xil darajada ta’minlanmasligi ehtimoli mavjud.

Birinchi taklif — mahalla darajasidagi profilaktika rejalarida “muammo pasporti” deb nomlanadigan yagona ishchi shakldan foydalanish. Bu hujjat yangi nazorat reyestri sifatida emas, balki qonuniy vakolat doirasidagi muvofiqlashtirish vositasi sifatida ishlab chiqilishi mumkin. Unda muammoning mazmuni, uning aniqlanish manbai, huquqiy asos, mas’ul subyekt, bajariladigan chora, muddat va natija ko‘rsatkichi aks etadi. Shaxsga doir ma’lumotlar esa faqat zarurat bo‘lganda va qonuniy asosda kiritilishi shart.

Ikkinchi taklif — profilaktik choralarni baholashda uch bosqichli mezonlardan foydalanish: jarayon, bevosita natija va barqaror ta’sir. Jarayon mezoni o‘tkazilgan ishni; bevosita natija hal etilgan muammoni; barqaror ta’sir esa vaqt o‘tganidan keyin muammo takrorlanmaganini yoki xavf kamayganini baholaydi. Bunday tasnif profilaktika inspektori va hamkor tashkilotlar faoliyatini ko‘proq tadbir o‘tkazishga emas, muammoning haqiqiy yechimiga yo‘naltirish imkonini beradi.

Uchinchi taklif — mahalla yettiligi va tegishli mutaxassislar ishtirokida vaziyatga asoslangan qisqa o‘quv mashg‘ulotlarini tizimli yo‘lga qo‘yish. Ularda oilaviy nizolar, mulkka qarshi tajovuz xavfi, yoshlar bilan ishlash, jabrlanuvchini qo‘llab-quvvatlash, ma’lumotlar maxfiyligi va vakolat chegaralari kabi holatlar tahlil qilinishi maqsadga muvofiq. Nazariy ko‘rsatmalar real vaziyatlarni huquqiy baholash va harakatlar algoritmi bilan birlashtirilsa, amaliy xatolarni kamaytirish mumkin.

To‘rtinchi taklif — kriminogen vaziyatni baholashda axborot tizimlaridan foydalanish uchun minimal ma’lumot, maqsadga muvofiqlik va vakolatga mutanosib kirish tamoyillarini aniq ichki tartibga solish. Ma’lumot kim tomonidan, qaysi vazifa uchun va qancha muddat ishlatilishi lozimligi avvaldan belgilanadi. Avtomatlashtirilgan tavsiya hech qachon huquqni cheklash haqida yakuniy qaror o‘rnini bosmasligi kerak.[11]

Beshinchi taklif — fuqarolarning profilaktik faoliyatga ishonchini baholashni ham natijadorlik tizimiga kiritish. Bunda anonim so‘rovlar, murojaatlarning ko‘rib chiqilish sifati, xavfsizlikni subyektiv his etish darajasi va davlat organlariga murojaat qilish imkonining qulayligi kabi ko‘rsatkichlar qo‘llanishi mumkin. So‘rov natijalari jazolash uchun emas, xizmat sifatini oshirish hamda ishonchdagi uzilishlarni aniqlash uchun ishlatilishi maqsadga muvofiq.

Oltinchi taklif — manzilli profilaktik tadbirlar samaradorligini baholashda vaqt va hudud bo‘yicha qiyoslash usulini tajriba tariqasida sinovdan o‘tkazish. Muayyan chora joriy etilishidan avvalgi va keyingi holat solishtiriladi, mavsumiylik, aholining faolligi va boshqa tashqi omillar inobatga olinadi. Shu tariqa muvaffaqiyatni faqat tasodifiy o‘zgarish bilan aralashtirib yuborish xavfi kamayadi. Biroq bu metodning amaliy samarasi alohida empirik tadqiqot orqali tasdiqlanishi kerak.

Mahallalarda huquqbuzarliklarning barvaqt profilaktikasini tashkil etish davlat organlari hamda fuqarolik jamiyati institutlarining o‘zaro bog‘liq faoliyatiga asoslanadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, mavjud normativ-huquqiy tizimda profilaktikaning shakllari, umumiy vazifalari va manzilli chora-tadbirlarni tashkil etish uchun muhim asoslar belgilangan. Endigi ilmiy-amaliy vazifa ushbu asoslarni mahalla darajasida aniq muammo, qonuniy vakolat, mas’ul ijrochi va o‘lchanadigan natija o‘rtasida uzviy bog‘lovchi boshqaruv modeli orqali amalga oshirishdir.

Barvaqt profilaktika mohiyat e’tibori bilan sodir etilgan huquqbuzarlikka munosabat bildirishdan avval xavf omillarini aniqlash va bartaraf etishga qaratiladi. Shunday ekan, huquqni muhofaza qiluvchi chora-tadbirlar bilan bir qatorda ijtimoiy, infratuzilmaviy va huquqiy-ma’rifiy vositalardan foydalanish muhimdir. Bunda xavf belgisi bilan aybdorlikni tenglashtirishga, shaxsni asossiz nazorat qilishga yoki ma’lumotlarni qonunsiz tarqatishga yo‘l qo‘yilmasligi lozim.

Tadqiqot natijasida mahalla darajasida vaziyatga asoslangan o‘quv mashg‘ulotlari va qonuniy axborot almashinuvi tartibini takomillashtirish taklif etildi. Mazkur takliflar to‘g‘ridan-to‘g‘ri amaldagi majburiy normalar emas, balki tegishli tartiblar doirasida sinovdan o‘tkazilishi va natijalar asosida baholanishi mumkin bo‘lgan mualliflik yondashuvlaridir.

[11]O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-4396419

Xulosa qilib aytganda, mahallada profilaktikaning haqiqiy natijasi faqat o‘tkazilgan tadbirlar miqdori bilan emas, balki huquqbuzarlik sabablarining bartaraf etilishi, jabrlanish xavfining pasayishi, fuqarolarning xavfsizlik hissi va huquqiy kafolatlarning ta’minlanishi bilan o‘lchanishi lozim. Shunday tizimning shakllanishi huquqbuzarliklar profilaktikasini ma’muriy hisobotga yo‘naltirilgan faoliyatdan ilmiy asoslangan, inson manfaatlariga xizmat qiluvchi tizimli jarayonga aylantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 30-aprelda qabul qilingan Konstitutsiyasi. https://lex.uz/docs/-6445145

2. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-2387357

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qarori. https://lex.uz/uz/acts/-7330260

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son Farmoni. https://lex.uz/docs/-5749291

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martdagi PQ-2833-son qarori. https://lex.uz/docs/-3141186

6. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. New York: United Nations, 2010. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/10-52410_Guidelines_eBook.pdf

7. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. United Nations iLibrary, 2010. https://doi.org/10.18356/bc1aa79a-en

8. O‘zbekiston Respublikasining 2013-yil 22-apreldagi O‘RQ-350-son Qonuni bilan yangi tahrirda tasdiqlangan “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonun. https://lex.uz/docs/-2156899

9. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-4396419